
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

Studia Pedagogiczne z. 27

Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna 10

KRYSTYNA LENARTOWSKA

**PRACA DOMOWA Z JĘZYKA POLSKIEGO W KLASACH
NIŻSZYCH W ŚWIETLE BADAŃ**

Wprowadzenie

Edukacja uczniów w młodszym wieku szkolnym dokonuje się w szkołach polskich głównie w systemie klasowo-lekcyjnym. Lekcja jako podstawowa forma organizacyjna procesu nauczania - uczenia się wiąże się ściśle z pracą domową uczniów.

Pracę domową wykonują uczniowie w tym celu, by:

- ćwiczyć przyswajane na lekcjach umiejętności i doskonalić je,
- powtarzać i utrwalać wiadomości,
- stosować znane wiadomości i przyswojone umiejętności w nowych dla siebie sytuacjach,
- wiązać wiadomości i umiejętności z życiem codziennym,
- samodzielnie poszukiwać materiału, który zostanie wykorzystany na lekcjach w szkole.

Wymienione powyżej cele pracy domowej mówią jednocześnie o jej walorach dydaktycznych i kształcących. Przygotowanie i wykonanie pracy domowej posiada oczywiście wiele walorów wychowawczych. Uczniowie przyzwyczajają się do obowiązkowości, przestrzegania terminów i umów społecznych, samodzielności i umiejętności pokonywania rozmaitych trudności.

Wartość edukacyjna i wychowawcza pracy domowej wymaga, by nauczyciel traktował ją równie odpowiedzialnie jak lekcję, do której przygotowuje się i którą prowadzi. Nauczyciel więc:

- planuje odpowiednią ilość czasu podczas lekcji na sprawdzenie i zadanie pracy domowej,
- opracowując koncepcje lekcji wiąże z nią ściśle pracę domową uczniów,
- przestrzega rytmiczności zadawania prac domowych takiej, by nie przeciążać uczniów, a jednocześnie by poprzez pracę domową również realizować zadania danego przedmiotu nauczania.

Język polski jako przedmiot nauczania w klasach niższych jest przedmiotem wiodącym i wielofunkcyjnym. Na lekcjach tego przedmiotu właśnie dzieci młodsze kształcą umiejętność poprawnego, uporządkowanego logicznie i bogatego pod względem słownikowym i frazeologicznym wypowiedzenia się monologicznego i prowadzenia dialogu. Lekcje języka polskiego pozwalają dzieciom opanować umiejętność zarówno techniki czytania, jak i czytania ze zrozumieniem, czytania krytycznego i twórczego. Na lekcjach języka polskiego w klasach I - III mały uczeń poznaje tajniki kreślenia znaków pisma i formy wypowiedzenia się w piśmie. Zachowanie poprawności ortograficznej i gramatycznej podczas pisemnego wypowiedzenia się umożliwiają dzieciom ćwiczenia prowadzone kursem systematycznym i okolicznościowym. Już w klasach niższych uczniowie przyswajają sobie wiele wiadomości polonistycznych, zarówno teoretyczno-literackich, jak i z zakresu wiedzy o języku ojczystym. Tematyka ćwiczeń, treść lektur, stosowane środki dydaktyczne i pomoce naukowe pozwalają dzieciom poszerzać wiedzę ogólną z różnych dziedzin, wzbogacać czynny i bierny język osobniczy.

Praca domowa z języka polskiego w klasach I - III umożliwia realizację celów ogólnych tej formy działalności uczniów. Posiada jednocześnie swoją specyfikę, którą winien uwzględniać nauczyciel planując zadania domowe dla uczniów:

- Źródłem prac domowych nie może pozostać jedynie podręcznik szkolny. Uczniowie mogą, przykładowo, ćwiczyć czytanie korzystając z czasopisma dziecięcego, czy dowolnej lektury.
- Prace domowe z języka polskiego w klasach I - III można różnicować pod względem jakościowym i ilościowym w obrębie danego zespołu dziecięcego. Wypowiadając się w piśmie na temat swoich przeżyć wakacyjnych jedni uczniowie danej klasy trzeciej mogą ułożyć w domu i napisać opowiadanie o najbardziej zabawnej przygodzie, a inni mogą jedynie zredagować wypowiedź wielozdaniową. Uczniowie klasy drugiej mogą w domu nauczyć się jednej zwrotki czy wybranego fragmentu wiersza na pamięć, a niektórzy opanować

pamięciowo cały utwór. Można także różnicować jakość i ilość ćwiczeń gramatycznych czy ortograficznych zadanych uczniom do domu.

- W klasach niższych można prowadzić oddzielne zeszyty dla pewnej grupy zdań domowych (np. zeszyty do ćwiczenia kształtnego pisma) w zależności od uznania nauczyciela.
- Wskazane i pożądane są takie prace domowe z języka polskiego, które sprzyjają rozwijaniu twórczości werbalnej uczniów młodszych, a więc zastanawianie się w domu i gromadzenie materiału do wypowiedzi ustnych na dany temat, czy też wypowiadanie się pisemne w dowolnych formach (nie w zeszytach) połączone z ilustrowaniem tej wypowiedzi przez dziecko.

Badania pedagogiczne nad pracą domową z języka polskiego w klasach niższych

W latach 1988-1990 studentki studiów zaocznych (3-letnich po Studium Nauczycielskim) kierunku nauczania początkowego prowadziły badania pedagogiczne nad pracą domową z języka polskiego w klasach niższych. Badania prowadzone były dwiema metodami: metodą eksperymentu pedagogicznego i metodą sondażu diagnostycznego. Rezultaty badań i dociekań przedstawione zostały w opracowanych pracach magisterskich.

Badania sondażowe miały na celu uchwycić istniejący stan rzeczy w zakresie zagadnienia pracy domowej uczniów z języka polskiego. Problematyka badań wiązała się w tym przypadku z trzema aspektami tego zagadnienia: przestrzeganiem prawidłowości dydaktycznych i metodycznych podczas kierowania pracą domową przez nauczycieli uczących w klasach I-III oraz stosunkiem uczniów do zadawanej im pracy domowej z języka polskiego, a także stosunkiem rodziców i ich współdziałaniem z dzieckiem podczas wykonywania zadań domowych z języka polskiego.

Badania eksperymentalne były badaniami weryfikującymi. Podjęły je nauczycielki szczególnie zainteresowane nauczaniem języka polskiego w klasach I-III oraz przejawiające potrzebę wprowadzania działań innowacyjnych do codziennego procesu dydaktyczno-wychowawczego w klasach niższych.

W dalszym ciągu artykułu zostaną zaprezentowane wybrane badania oraz ich rezultaty i wpływające stąd wnioski.

Eksperymenty pedagogiczne związane z pracą domową z języka polskiego w klasach niższych

Badania eksperymentalne dotyczyły dwóch wybranych dziedzin nauczania języka polskiego w klasach niższych:

- ćwiczeń w czytaniu,
- ćwiczeń doskonalących pismo uczniów.

Znaczenie pracy domowej dla rozwijania umiejętności czytania badane były w klasie drugiej (środowisko wiejskie) i w klasie trzeciej (środowisko wielkomiejskie).

Nauczycielki prowadzące eksperyment pedagogiczny (M. Walerowska i M. Sasin) stosowały w ciągu roku szkolnego wypracowany przez siebie system prac domowych, który charakteryzował się następującymi własnościami:

- praca domowa, której celem było rozwijanie umiejętności czytania - była zadawana rytmicznie (2 lub 3 takie prace domowe w ciągu tygodnia);
- prace domowe wiązały się z wszystkimi rodzajami czytania: czytaniem głośnym i cichym, krytycznym i twórczym;
- teksty do ćwiczeń w czytaniu domowym pochodziły z różnych źródeł: były to teksty zawarte w wypisach dla poszczególnych klas, w czasopismach dziecięcych i lekturach;
- jednorazowo porcje tekstu służące ćwiczeniu umiejętności czytania w domu nie były zbyt obszerne (np. najciekawszy urywek z czytanki, fragment opracowywanego wiersza);
- niektóre z zadań domowych mające rozwijać umiejętność czytania wiązały się z ćwiczeniami w pisaniu (np. wyszukanie w tekście urywka odnoszącego się do ilustracji i przepisywanie go);
- zadania domowe były każdorazowo sprawdzone przez nauczyciela na następnej lekcji;
- większość zadań domowych wymagała od uczniów nie tylko ćwiczenia czytania, lecz w równej mierze wysiłku intelektualnego.

Taki sposób kierowania pracą domową uczniów klasy drugiej i trzeciej przyniósł oczekiwane efekty. W klasach eksperymentalnych, w zestawieniu z klasami kontrolnymi, wyraźnie wzrosły:

- wskaźniki poprawności czytania w czytaniu głośnym,
- umiejętność cichego czytania ze zrozumieniem,
- zainteresowanie czytaniem,
- czytelność książek w aspekcie ilościowym.

Przeprowadzone badania nad znaczeniem pracy domowej dla rozwijania umiejętności czytania uczniów młodszych oraz ich wyniki pozwalają stwierdzić co następuje:

- o wpływie pracy domowej na rozwijanie tej umiejętności w klasach I - III decyduje nie ilość zadań, lecz ich jakość;
- zbyt obszerne teksty mające służyć ćwiczeniom czytania w domu zniechęcają małych uczniów do tej czynności;
- różnorodność tekstów, które służą dzieciom do ćwiczenia w domu umiejętności czytania cichego, głośnego, krytycznego i twórczego korzystania wpływa na zainteresowanie uczniów czytaniem i pobudzanie indywidualnego czytelnictwa.

Badania eksperymentalne nad wpływem pracy domowej na kształcenie grafiki pisma uczniów młodszych były prowadzone w środowisku wiejskim. H. Piasek-Baldowska prowadziła takie badania w klasie drugiej, a E. Wysocka w klasie trzeciej.

Nauczycielki zadawały pracę domową umożliwiającą dzieciom wykonywanie ćwiczeń doskonalących ich pismo 2-3 razy w ciągu tygodnia. Takie zadanie domowe zajmowało uczniom od 12 do 20 minut. Uczniowie prowadzili oddzielne zeszyty do tych ćwiczeń. Część zadań domowych miała charakter zabawowy (zagadki, rebusiki, dobieranki), a zdecydowana ich większość aktywizowała nie tylko rękę, lecz również myślenie dziecka.

Uczniowie klasy drugiej kształcili grafikę swego pisma w liniach wąskich, natomiast uczniowie klasy trzeciej (od półrocza roku szkolnego) stopniowo zaczęli pisać w liniach szerokich.

Rezultaty przeprowadzonego eksperymentu były następujące:

- Zabiegi eksperymentalne wywarły pozytywny wpływ na pismo 84% badanych uczniów klasy drugiej. Zdecydowanie udoskonalili się kształt liter, nastąpiła korzystna zmiana w poprawnym położeniu w lineaturze liter małych i wielkich oraz w łączeniu liter.
- Zabiegi eksperymentalne stosowane w klasie trzeciej wpłynęły na poprawę grafiki pisma w liniach szerokich (szczególnie konstruowanie liter i proporcjonalność pisma).
- U uczniów obu klas eksperymentalnych zmienił się stosunek do własnego pisma i pisania. Uczniowie bardziej krytycznie odnosili się do własnego pisma, a jednocześnie z zainteresowaniem i zaangażowaniem wykonywali ćwiczenia doskonalące pismo.

Opis i wyniki przeprowadzonych w klasie drugiej i trzeciej eksperymentów

związanych z doskonaleniem pisma uczniów, a także ich rezultaty stanowią podstawę do następujących stwierdzeń:

- Na lekcjach języka polskiego w klasach niższych należy przywiązywać większą wagę do ćwiczeń doskonalących pismo uczniów.
- Świadoma praca ucznia nad doskonaleniem własnego pisma przynosi korzystne efekty.
- Przemyślana i systematycznie zadawana praca domowa jest istotnym czynnikiem w kształceniu grafiki pisma uczniów młodszych.

Badania sondażowe dotyczące stosunku uczniów klas niższych do prac domowych z języka polskiego

Badania sondażowe z tego zakresu przeprowadziły M. Hajost-Banaś (w klasie drugiej) i T. Minda (w klasie trzeciej) w wybranych szkołach miejskich (miasta średniej wielkości) i wiejskich województwa bydgoskiego. Badaniami objętych zostało 176 uczniów, w tym 63 uczniów klasy drugiej i 113 uczniów klasy trzeciej.

Przeprowadzony sondaż przy zastosowaniu odpowiednich technik (wywiadu i ankiety) i analiza zebranego materiału faktograficznego pozwoliła autorkom opracowanych prac magisterskich stwierdzić co następuje:

- Uczniowie klasy drugiej i trzeciej ze środowiska miejskiego w zdecydowanej większości prezentują pozytywny stosunek do prac domowych z języka polskiego. Dzieci uważają, że zadania są potrzebne, że dzięki pracy domowej można poznać coś nowego (motywacja intelektualna), a ponadto za właściwie wykonaną pracę domową można otrzymać dobrą ocenę (motywacja emocjonalna).
- Wśród uczniów klas niższych ze środowiska wiejskiego spotyka się wiele dzieci o niechętnym stosunku do zadań domowych z języka polskiego. Spotyka się także klasy (w szkołach wiejskich), w których połowa uczniów, a nawet ich większość ma negatywny stosunek do pracy domowej z tego przedmiotu (w jednej z klas drugich dzieci takich było aż 64,4 %).

Niechętny stosunek uczniów do prac domowych z języka polskiego w klasach niższych ze środowiska wiejskiego ma swoje przyczyny. Oto najważniejsze z nich:

- w środowisku wiejskim rodzice w znacznie mniejszym stopniu niż rodzice z miasta, interesują się pracą domową swoich dzieci;
- większość rodziców ze wsi nie potrafi pomóc swemu dziecku w odrabianiu zadania domowego; rodzice uznają prace domowe swych dzieci za trudne;

- dziecko wiejskie z rodzin rolniczych nie może przeznaczać zbyt wiele czasu na pracę domową, ponieważ musi pomagać w pracy w gospodarstwie;
- w szkołach wiejskich, częściej niż miejskich, spotyka się nauczycieli, którzy nie są w pełni przygotowani do swego zawodu i dlatego nie zawsze zadają właściwe prace domowe, a w procesie lekcyjnym zbyt pobieżnie orientują swych uczniów o sposobie ich wykonania.

Zakończenie

Zaprezentowane skromne badania nad pracą domową z języka polskiego w klasach niższych skłaniają jednak do wielu przemyśleń i wysunięcia propozycji, które mogą przyczynić się do tego, że praca domowa, nie tylko z języka polskiego, będzie akceptowana przez uczniów, a nauczyciele w większej, niż dotychczas mierze będą zwracali uwagę na ten czynnik składowy procesu nauczania - uczenia się.

Uczniów, już w klasach niższych, trzeba przygotowywać do umiejętności samodzielnej pracy, pokonywania różnych trudności nie tylko w szkole, ale także w czasie pracy domowej, podczas odrabiania zadań szkolnych. W związku z tym warta jest uwagi koncepcja M. Oryła (1990), który proponuje, by uczniowie klas niższych odrabiali zadania domowe w szkole. Eksperymentalne badania tej innowacji w klasach I - III i ich wyniki, wykazały, że takie rozwiązanie jest korzystne ze względu na to, że:

- nauczyciel może wówczas lepiej poznać wychowanków i ich braki, trudności oraz pomóc tym, którzy je posiadają;
- możliwość uwzględniania różnic indywidualnych oraz uzupełnianie i wyrównywanie braków i trudności zmniejsza rozmiary niepowodzeń szkolnych;
- sprzyja ocenianiu ucznia nie za przypadkowe odpowiedzi, lecz za aktywność i konstruktywne myślenie;
- zbliża do siebie uczniów i nauczycieli, uczniów między sobą, rozwija chęć do samodzielnej nauki;

W świetle wyników sondażu, badającego stosunek uczniów klas I - III z miast i ze wsi do zadań domowych z języka polskiego, odrabianie zadań przez dzieci w szkole godne jest polecenia przede wszystkim w środowisku wiejskim. W przypadku, gdy dzieci mieszkają w znacznej odległości od szkoły odrabianie zadań może mieć miejsce nie po południu, lecz tuż po lekcjach, po dłuższej przerwie rekreacyjnej, (0,5) godziny i chociaż jeden, czy dwa razy w tygodniu. Wprowadzanie tej

innowacji wymaga jednak odpowiednich ustaleń dokonanych przez władze oświatowe.

W toku normalnego procesu dydaktycznego w szkole, można, od czasu do czasu (np. raz w miesiącu), przeznaczyć jedną lekcję na odrabianie przez dzieci zadań domowych. Głównym walorem tego zabiegu jest możliwość poznania przez nauczyciela trudności merytorycznych, organizacyjnych i technicznych, które następcza dzieciom dany typ zadania domowego. Pozwoli to nauczycielowi szczegółowej przemyśleć tematy zadań domowych i przygotować uczniów do ich wykonania w szkole.

Nauczycielom o różnym stażu pracy przyda się zapewne wymiana doświadczeń związana z pracą domową uczniów klas niższych. Stąd też czasopisma pedagogiczne powinny podejmować inicjatywę, by ta problematyka znalazła się na ich łamach.

Wśród bieżąco wydawanej literatury metodycznej dla nauczycieli klas niższych i studentów kierunku nauczania początkowego brakuje szerszego opracowania dotyczącego pracy domowej na szczeblu kształcenia wczesnoszkolnego. Przypuszczać można, że zarówno nauczyciele, jak i studenci tego kierunku przyjęliby z zadowoleniem pozycję wydawniczą dotyczącą tej problematyki.

Praca domowa uczniów klas niższych stanowi obszerny teren do penetracji badawczej. Z tego też względu może ona stanowić przedmiot badań opracowywanych przez studentów kierunku nauczania początkowego prac dyplomowych i magisterskich.

BIBLIOGRAFIA

- Hajost-Banaś M.: *Stosunek uczniów klasy drugiej miast i wsi do prac domowych z języka polskiego*. Praca magisterska pod kierunkiem K. Lenartowskiej. Maszynopis, Bydgoszcz WSP 1991
- Kozak S.: *Organizacja pracy domowej*. Życie Szkoły, 1989, nr 1.
- Kujawiński J.: *O nową jakość pracy lekcyjno-domowej*. Życie Szkoły 1990, nr 1
- Minda T.: *Stosunek uczniów klasy trzeciej miast i wsi do prac domowych z języka polskiego*. Praca magisterska pod kierunkiem K. Lenartowskiej. Maszynopis, Bydgoszcz WSP 1991
- Miodek E.: *O problemach pracy domowej ucznia klas I - III*. Chowanna, 1988, zeszyt 1
- Okoń W.: *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Warszawa PWN 1987
- Oryl M.: *Próby reformy wczesnoszkolnej*. Bydgoszcz WSP 1990
- Piasek-Baldowska A.: *Znaczenie pracy domowej dla kształcenia grafiki pisma uczniów w klasie drugiej*. Praca magisterska pod kierunkiem K. Lenartowskiej. Maszynopis, Bydgoszcz WSP 1991
- Poplucz J.: *Jak motywować uczniów do nauki*. Nowa Szkoła, 1988 nr 6
- Sasin M.: *Znaczenie pracy domowej dla rozwijania umiejętności czytania uczniów klasy trzeciej*. Praca magisterska pod kierunkiem K. Lenartowskiej. Maszynopis, Bydgoszcz WSP 1991
- Wabrowska M.: *Znaczenie pracy domowej dla rozwijania umiejętności czytania uczniów klasy drugiej*. Praca magisterska pod kierunkiem K. Lenartowskiej. Maszynopis. Bydgoszcz WSP 1991
- Więckowska R.: *Nauka domowa dziecka w młodszym wieku szkolnym*. Życie Szkoły, 1983, nr 3
- Wysocka E.: *Znaczenie pracy domowej dla kształcenia grafiki pisma uczniów w klasie trzeciej*. Praca magisterska pod kierunkiem K. Lenartowskiej. Maszynopis. Bydgoszcz WSP 1991
- Zacłona Z.: *Praca domowa uczniów klasy I - III*. Życie Szkoły, 1990, nr 1
- Zborowski J.: *Proces nauki domowej ucznia*. Warszawa PZWS 1961